MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA PEDAGOG XODIMLARNING REFLEKSIV KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Muallif: Sobirova Durdona Abdusamadovna Farg‘ona viloyati pedagogik mahorat markazi “Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim metodikalari” kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya.

Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida faoliyat yurituvchi pedagog xodimlarning refleksiv ko‘nikmalarini rivojlantirishning nazariy asoslari, mazmuni va samarali pedagogik shart-sharoitlari tahlil qilingan. Refleksiya tushunchasining ilmiy talqinlari, pedagogik refleksiyaning tuzilishi va darajalari yoritilgan. Tarbiyachilarning o‘z faoliyatini tahlil qilish, baholash va takomillashtirish ko‘nikmalarini shakllantirishda refleksiv kundalik, o‘zaro dars kuzatuvi, hamkasblar bilan pedagogik muhokama (peer-coaching), keys-stadi va video tahlil kabi metod hamda texnologiyalarning o‘rni asoslab berilgan. Maqola yakunida pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirishda refleksiv yondashuvni tizimli joriy etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: *refleksiya, refleksiv ko‘nikma, pedagog xodim, tarbiyachi, maktabgacha ta’lim tashkiloti, kasbiy rivojlanish, o‘z-o‘zini baholash, refleksiv amaliyot, pedagogik mahorat.*

Abstract

This article analyzes the theoretical foundations, content, and effective pedagogical conditions for developing the reflective skills of teaching staff working in preschool educational institutions. It sets out scientific interpretations of the concept of reflection and describes the structure and levels of pedagogical reflection. The article substantiates the role of methods and technologies such as the reflective diary, peer classroom observation, pedagogical discussion with colleagues (peer coaching), case studies, and video analysis in forming educators'

skills of analyzing, evaluating, and improving their own practice. In conclusion, practical recommendations are offered for the systematic introduction of the reflective approach to enhance teachers' professional competence.

Keywords: reflection, reflective skills, teaching staff, preschool educator, preschool educational institution, professional development, self-assessment, reflective practice, pedagogical competence.

Аннотация

В статье анализируются теоретические основы, содержание и эффективные педагогические условия развития рефлексивных умений педагогических работников, осуществляющих деятельность в дошкольных образовательных организациях. Освещены научные трактовки понятия рефлексии, структура и уровни педагогической рефлексии. Обоснована роль таких методов и технологий, как рефлексивный дневник, взаимное посещение занятий, педагогическое обсуждение с коллегами (пир-коучинг), кейс-стади и видеоанализ, в формировании у воспитателей умений анализировать, оценивать и совершенствовать собственную деятельность. В заключение статьи разработаны практические рекомендации по системному внедрению рефлексивного подхода в повышение профессионального мастерства педагогов.

Ключевые слова: рефлексия, рефлексивные умения, педагогический работник, воспитатель, дошкольная образовательная организация, профессиональное развитие, самооценка, рефлексивная практика, педагогическое мастерство.

Kirish

O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’lim tizimini isloh qilish, bolalarni sifatli ta’lim-tarbiya bilan qamrab olish va pedagog kadrlarning kasbiy salohiyatini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonun, «Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida»gi

Qonun hamda Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida tarbiyachining zamonaviy kompetensiyalarini, jumladan, o‘z faoliyatini mustaqil tahlil qilish va takomillashtirish qobiliyatini rivojlantirish zarurligi qayd etilgan

Maktabgacha yosh davri shaxsning intellektual, hissiy va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Bu davrda bola bilan ishlayotgan pedagogning har bir qarori, muloqot uslubi va tashkil etgan muhiti bolaning rivojlanish traektoriyasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli tarbiyachi faqat tayyor metodik tavsiyalarni bajaruvchi emas, balki o‘z amaliyotini tanqidiy tahlil qila oladigan, qarorlarining sabablarini anglaydigan va xatolaridan xulosa chiqaradigan «refleksiv amaliyotchi» bo‘lishi lozim.

Muammoning dolzarbligi shundaki, amaliyotda pedagoglarning kasbiy faoliyati ko‘pincha rejalashtirilgan mashg‘ulotni «o‘tkazib berish» bilan cheklanadi, faoliyat natijalarini chuqur tahlil qilish, o‘z yutuq va kamchiliklarini aniqlash hamda ularni bartaraf etish bo‘yicha tizimli ish yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagan. Bu holat refleksiv ko‘nikmalarni maqsadli rivojlantirishni talab etadi.

Tadqiqotning maqsadi – maktabgacha ta’lim tashkilotlari pedagog xodimlarida refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirishning nazariy asoslarini aniqlash va samarali pedagogik shart-sharoitlarini asoslashdan iborat.

«Refleksiya» tushunchasi lotincha reflexio – «orqaga qaytish», «aks ettirish» so‘zidan olingan bo‘lib, shaxsning o‘z fikr-harakatlari, hissiyotlari va faoliyatiga o‘zi nazar solishini bildiradi. Pedagogik fanda refleksiv fikrlashning ilmiy asoslari J. Dyui asarlarida yaratilgan: u refleksiyani «faol, uzluksiz va ehtiyotkorlik bilan o‘ylash jarayoni» sifatida ta’riflab, tajribaning o‘zi emas, balki tajriba haqida o‘ylash ta’limga olib kelishini ta’kidlagan. D. Shyonning «refleksiv amaliyotchi» konsepsiyasida kasbiy mahorat «harakat jarayonidagi refleksiya» (reflection-in-action) va «harakatdan keyingi refleksiya» (reflection-on-action) orqali shakllanishi asoslangan .

D. Kolb tajribaviy o‘rganish tsiklini (aniq tajriba – kuzatuv va refleksiya – mavhum tushunchalar – faol sinash) ishlab chiqqan bo‘lib, refleksiya bu tsiklning

markaziy bo‘g‘ini hisoblanadi . G. Gibbs refleksiv tsikli esa tavsif, his-tuyg‘ular, baholash, tahlil, xulosa va harakat rejasi bosqichlarini o‘z ichiga olib, amaliyotda keng qo‘llaniladi . S. Brukfild pedagogning tanqidiy refleksiyasini to‘rt «ob’ektiv» – o‘z tajribasi, talabalar (tarbiyalanuvchilar) nigohi, hamkasblar fikri va nazariy adabiyotlar orqali amalga oshirishni taklif etgan . F. Korthagenning «lukovitsa» (ALACT) modeli esa refleksiyani muhit, xulq, kompetensiya, e’tiqod, o‘zlik va missiya darajalari bo‘yicha chuqurlashtirishga imkon beradi . B. Larrivi pedagoglarning refleksiv darajalarini «oldindan refleksiyasiz», «sirtqi», «pedagogik» va «tanqidiy» darajalarga ajratgan .

Rus tilidagi ilmiy adabiyotlarda pedagogik refleksiya o‘qituvchining o‘z faoliyati, uning sabablari va natijalarini anglash hamda tahlil qilish qobiliyati sifatida talqin qilinadi . Mahalliy tadqiqotlarda esa refleksiya pedagogning kasbiy kompetentligi va pedagogik mahoratining ajralmas komponenti sifatida ko‘rib chiqiladi.

Tadqiqotda nazariy tahlil, qiyosiy-chog‘ishtirma, umumlashtirish, pedagogik kuzatuv, so‘rovnoma hamda mavjud ilg‘or tajribani o‘rganish metodlaridan foydalanildi.

Pedagog xodimning refleksiv ko‘nikmalari quyidagi o‘zaro bog‘liq komponentlardan iborat ekanligi aniqlandi: kognitiv komponent (o‘z faoliyatini tahlil qilish, sabab-oqibat bog‘lanishlarini ko‘ra olish); emotsional-qadriyatli komponent (o‘z his-tuyg‘ularini anglash, bolalar bilan munosabatdagi hissiy holatni boshqarish); faoliyatli komponent (tahlil natijasida amaliyotni o‘zgartirish va yangi rejalar tuzish); kommunikativ komponent (hamkasblar va ota-onalar bilan fikr almashish, teskari aloqani qabul qilish).

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari 1-jadvalda keltirilgan.

Refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirish metodlari

№	Metod	Mazmuni va kutilayotgan natija

№	Metod	Mazmuni va kutilayotgan natija
1	Refleksiv kundalik	Har bir mashg‘ulotdan so‘ng yutuq, qiyinchilik va keyingi qadamlarni yozma qayd etish; o‘z-o‘zini tahlil qilish odatini shakllantiradi.
2	O‘zaro dars kuzatuvi	Hamkasblar mashg‘ulotini baholash mezonlari asosida kuzatish va muhokama qilish; tashqi nuqtai nazarni ko‘rish imkonini beradi.
3	Video tahlil	Mashg‘ulot lavhasini birgalikda ko‘rib chiqish; pedagogning o‘zi sezmagan holatlarni aniqlaydi.
4	Keys-stadi	Real pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish va yechim variantlarini izlash; tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.
5	Peer-coaching va metodik birlashma	Tajriba almashish, o‘zaro maslahat va qo‘llab-quvvatlash; kasbiy hamjamiyatni mustahkamlaydi.
6	Portfolio	Kasbiy yutuqlar va refleksiv xulosalarni to‘plash; o‘sish dinamikasini ko‘rsatadi.

Tahlil shuni ko‘rsatdiki, refleksiv ko‘nikmalar bir martalik seminarlar bilan emas, balki uzluksiz va tizimli ishlash orqali shakllanadi. Bunda, birinchidan, tashkilotda ishonchli va xolis muhit yaratilishi muhim: pedagog o‘z xatosini oshkor etishdan qo‘rqmasligi, tahlil esa jazolash emas, balki rivojlantirish maqsadiga xizmat qilishi kerak. Ikkinchidan, rahbar va metodistlar refleksiya uchun vaqt ajratishi, aniq savollar (masalan: «Nima yaxshi chiqdi?», «Nima sababdan?», «Keyingi safar nimani o‘zgartiraman?») asosida tahlilni yo‘naltirishi lozim.

Refleksiyaning darajalarini hisobga olgan holda tarbiyachilar bilan ishlash bosqichma-bosqich amalga oshirilishi maqsadga muvofiq. Birinchi bosqichda pedagoglar faoliyatni tavsiflash va o‘z hissiyotlarini anglashga o‘rgatiladi. Ikkinchi bosqichda tahlil va baholash ko‘nikmalari shakllantiriladi, ya’ni qaror va natijalar o‘rtasidagi bog‘liqlik aniqlanadi. Uchinchi bosqichda esa pedagog o‘zining qadriyatlari, e’tiqodlari va ta’lim haqidagi qarashlarini tanqidiy ko‘rib chiqadi hamda amaliyotini ongli ravishda o‘zgartiradi.

Maktabgacha ta’limning o‘ziga xos xususiyatlari – o‘yin faoliyatining yetakchiligi, bolalarning yosh xususiyatlari, ota-onalar bilan yaqin hamkorlik – refleksiya mazmuniga ham ta’sir ko‘rsatadi. Tarbiyachi tahlil jarayonida bolalarning qiziqishi, ishtiroki, hissiy holati, rivojlanish muhitining qulayligi va o‘z muloqot uslubining bolaga ta’sirini baholashi zarur. Shu bois refleksiv savollar maktabgacha yosh bolalarning rivojlanish yo‘nalishlari bilan uyg‘unlashtirilishi kerak.

Refleksiv ko‘nikmalar rivojlanganlik darajasini baholashda quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin: o‘z faoliyatini tahlil qila olish; kamchiliklarning sabablarini aniqlay olish; tahlil asosida amaliyotga o‘zgartirish kirita olish; tashqi fikr-mulohazani konstruktiv qabul qilish; kasbiy o‘sish uchun shaxsiy reja tuzish. Ushbu mezonlar bo‘yicha davriy diagnostika o‘tkazish pedagoglarning o‘sish dinamikasini kuzatishga yordam beradi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari maktabgacha ta’lim tashkilotlarida pedagog xodimlarning refleksiv ko‘nikmalarini rivojlantirish ta’lim sifatini oshirishning muhim omili ekanligini ko‘rsatdi. Refleksiv ko‘nikmalar kognitiv, emotsional-qadriyatli, faoliyatli va kommunikativ komponentlarni o‘z ichiga oladi hamda tizimli, bosqichma-bosqich ishlash orqali shakllanadi.

Amaliy tavsiyalar sifatida quyidagilarni taklif etish mumkin: malaka oshirish va metodik ishlar tizimiga refleksiv amaliyot modullarini kiritish; refleksiv kundalik, o‘zaro kuzatuv, video tahlil va keys-stadi metodlarini muntazam

qo‘llash; tashkilotda ochiq va qo‘llab-quvvatlovchi kasbiy muhit yaratish; refleksiv ko‘nikmalarni baholash mezonlari va diagnostika vositalarini ishlab chiqish; pedagoglarning shaxsiy kasbiy rivojlanish rejalarini refleksiya natijalariga asoslab tuzish.

Kelgusida refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirish dasturining samaradorligini eksperimental yo‘l bilan tekshirish va natijalarni miqdoriy hamda sifat jihatdan tahlil qilish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
2. O‘zbekiston Respublikasining «Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida»gi Qonuni. O‘RQ-595-son, 2019-yil 16-dekabr.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi PF-5712-son Farmoni. 2019-yil 29-aprel.
4. Dewey J. How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process. – Boston: D.C. Heath, 1933. – 301 p.